

KONSEPT VA NOVERBAL TAFAKKURNING KOGNITIV-LINGVISTIK TAHLILI

Nazarova Nargiz Mardonovna

*Andijon davlat chet tillar instituti (filologiya
fanlari bo'yicha falsafa doktori), dotsenti*

Annotatsiya

Mazkur maqolada konsept va noverbal fikrlashning innovatsion faoliyatni rivojlantirishdagi o'rni ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Tafakkur jarayonlarini o'rgangan xorijiy va mahalliy olimlarning qarashlari asosida til hamda tafakkur o'rtasidagi bog'liqlik yoritiladi. Shuningdek, noverbal fikrlashning inson faoliyati, muloqot va muammolarni hal qilishdagi ahamiyati hamda ushbu jarayonda uchraydigan muammolar tahlil etiladi. Maqolada noverbal tafakkur bilan bog'liq tushunmovchiliklarni bartaraf etish yo'llari va innovatsion fikrlashni shakllantirishdagi ahamiyati haqida ham fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: konsept, tafakkur, noverbal fikrlash, innovatsion faoliyat, kognitiv jarayon, kommunikatsiya, til, lingvistika, vizual tafakkur.

Bugungi globalashuv va axborot texnologiyalari rivojlangan davrda innovatsion faoliyat jamiyat taraqqiyotining asosiy omillaridan biriga aylandi. Innovatsion yondashuv insonning yangi g'oyalarni yaratishi, muammolarga noodatiy yechim topishi va ijodiy tafakkur yuritishi bilan chambarchas bog'liqdir. Shu sababli zamonaviy ilm-fanda inson tafakkurining turli ko'rinishlarini, ayniqsa konseptual va noverbal fikrlashni o'rganishga katta e'tibor qaratilmoqda.

Inson tafakkuri nafaqat og'zaki nutq orqali, balki turli belgilar, tasvirlar, imo-ishoralar va hissiy ifodalar orqali ham namoyon bo'ladi. Ayniqsa, noverbal fikrlash insonning atrof-muhitni anglashida, muloqot jarayonida va innovatsion g'oyalarni shakllantirishda muhim o'rin tutadi. Shu jihatdan konsept va noverbal tafakkur masalalarini tadqiq qilish bugungi kunda dolzarb ilmiy yo'nalishlardan biri hisoblanadi.

Konsept inson tafakkuridagi muhim kognitiv birliklardan biri bo'lib, u ma'lum obyekt, hodisa yoki tushuncha haqidagi bilimlarni ongda tartibga solishga xizmat qiladi. Konsept yordamida inson atrofidagi voqelikni anglaydi, ma'lumotlarni tahlil qiladi va ularni ma'lum tizimga soladi.

Konsept oddiy yoki murakkab, mavhum yoki aniq shaklda bo'lishi mumkin. Masalan, "adolat", "erkinlik", "mehr" kabi tushunchalar mavhum konseptlarga kirsalar, "kitob", "uy", "daraxt" kabi tushunchalar aniq konseptlar hisoblanadi. Konseptlar til

orqali ifodalanadi va inson tafakkurining shakllanishida asosiy vosita vazifasini bajaradi.

Konsept insonning bilim olish, tajriba orttirish va muloqot jarayonlarida muhim rol o'ynaydi. Inson o'z fikrlarini konseptlar orqali ifodalaydi hamda boshqa insonlarning fikrlarini tushunadi. Shu sababli konsept tilshunoslik, psixologiya, falsafa va kognitiv fanlarning asosiy tadqiqot obyektlaridan biri hisoblanadi.

Bugungi kunda konseptual fikrlash innovatsion faoliyatning asosiy tarkibiy qismlaridan biri sifatida qaralmoqda. Chunki yangi g'oyalarni yaratish, muammolarni tahlil qilish va ilmiy yangiliklarni ishlab chiqish jarayonida inson konseptual tafakkurdan foydalanadi.

Noverbal fikrlash insonning so'zlardan foydalanmagan holda ma'lumotni idrok etishi, qayta ishlashi va tushunishi bilan bog'liq jarayondir. Bu jarayon vizual obrazlar, yuz ifodalari, tana harakatlari, imo-ishoralar, ovoz ohangi va boshqa noverbal belgilar orqali amalga oshadi.

Noverbal fikrlash inson hayotida muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki inson muloqot jarayonida faqat so'zlar orqali emas, balki hissiy ifodalar va tana harakatlari orqali ham ma'lumot uzatadi. Ba'zan birgina yuz ifodasi yoki imo-ishora ko'plab so'zlardan ko'ra kuchliroq ma'no anglatishi mumkin.

Noverbal tafakkur insonning ijodiy fikrlashida ham muhim rol o'ynaydi. Rassom, dizayner, me'mor yoki muhandis kabi kasb egalari ko'pincha vizual tafakkur orqali yangi g'oyalarni shakllantiradilar. Shu bois noverbal fikrlash innovatsion faoliyatning muhim omillaridan biri hisoblanadi.

Amerikalik psixolog Howard Gardner o'zining ko'p intellekt nazariyasida inson aqli turli shakllarda namoyon bo'lishini ta'kidlagan. Uning nazariyasiga ko'ra, vizual va fazoviy tafakkur ham inson intellektining muhim ko'rinishlaridan biridir.

Shuningdek, Roger W. Sperry miyaning chap va o'ng yarimsharlari turli funksiyalarni bajarishini ilmiy asoslab bergan. Olimning tadqiqotlariga ko'ra, miyaning o'ng yarimshari asosan obrazli va noverbal tafakkur bilan bog'liqdir.

Noverbal fikrlashning muhim ahamiyatiga qaramay, ushbu jarayon bilan bog'liq bir qator muammolar ham mavjud. Eng avvalo, noverbal signallar turli madaniyat va ijtimoiy muhitlarda turlicha talqin qilinadi. Bir hududda ijobiy ma'no anglatuvchi imo-ishora boshqa joyda salbiy mazmunga ega bo'lishi mumkin.

Masalan, ayrim mamlakatlarda bosh irg'ash tasdiq ma'nosini anglatrsa, boshqa hududlarda inkor ma'nosida qo'llaniladi. Bu esa xalqaro muloqotda tushunmovchiliklarni yuzaga keltiradi.

Noverbal fikrlash bilan bog'liq yana bir muammo — signallarning noaniqligidir. Chunki insonning yuz ifodasi yoki tana harakati turli vaziyatlarda turlicha ma'noni anglatishi mumkin. Shu sababli insonning hissiy holatini to'g'ri anglash har doim ham oson emas.

Bundan tashqari, ayrim insonlarda noverbal signallarni idrok etish qobiliyati sust rivojlangan bo'lishi mumkin. Bu holat muloqot jarayonida qiyinchiliklarni yuzaga keltiradi hamda insonlar o'rtasidagi o'zaro tushunishni murakkablashtiradi.

Innovatsion faoliyat yangicha yondashuv, ijodkorlik va noodatiy fikrlashni talab qiladi. Aynan noverbal tafakkur insonning tasavvur qilish, obrazlar yaratish va yangi g'oyalarni ishlab chiqish qobiliyatini rivojlantiradi.

Masalan, muhandislik, arxitektura, dizayn, san'at va axborot texnologiyalari sohalarida faoliyat yurituvchi mutaxassislar ko'pincha vizual tafakkur asosida ishlaydilar. Ular yangi loyiha yoki mahsulotni avvalo tasavvur qiladi, so'ng uni amaliy shaklga keltiradi.

Noverbal fikrlash muammolarni tezkor hal qilishda ham muhim ahamiyatga ega. Chunki inson ba'zan murakkab masalalarni mantiqiy tahlildan ko'ra vizual tasavvur orqali tezroq anglaydi. Shu sababli innovatsion faoliyatda noverbal tafakkurni rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Bugungi ta'lim tizimida ham talabalarning ijodiy va noverbal tafakkurini rivojlantirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Turli treninglar, interaktiv metodlar va vizual texnologiyalar orqali yoshlarning innovatsion fikrlash qobiliyatini shakllantirish mumkin.

Xulosa qilib aytganda, konsept va noverbal fikrlash inson tafakkurining muhim tarkibiy qismlaridan biridir. Ular insonning bilim olish, muloqot qilish va atrof-muhitni anglash jarayonida muhim rol o'ynaydi. Ayniqsa, innovatsion faoliyatni rivojlantirishda noverbal tafakkurning ahamiyati beqiyosdir.

Noverbal fikrlash insonning ijodkorlik, tasavvur va muammolarni hal qilish qobiliyatini rivojlantiradi. Shu bilan birga, noverbal signallar bilan bog'liq tushunmovchiliklar va madaniy tafovutlar ayrim muammolarni ham yuzaga keltirishi mumkin.

Shu sababli bugungi kunda noverbal tafakkurni chuqur o'rganish, uni rivojlantirish va muloqot jarayonida samarali qo'llash muhim ilmiy hamda amaliy vazifalardan biri hisoblanadi. Bu esa insonning kommunikativ va kognitiv imkoniyatlarini kengaytirib, innovatsion faoliyat samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

- 1.Гречко П.К. Социальная реальность: концепции и методология исследований. – Москва: Институт философии РАН, 2008. – 500 с.
- 2.Маслов Ю.С. Введение в языкознание: Учебник для филологических специальностей вузов. – Москва: Высшая школа, 1987. – 300 с. – С. 97–101.
- 3.Гируцкий А.А. Введение в языкознание: Учеб. пособие. – Мн.: ТетраСистемс, 2001; 2-е изд., 2003; 3-е изд., 2005; 4-е изд., доп. 2008. – 288 с.

4. Feldman R.S. (Ed.) Applications of nonverbal behavioral theories and research. Hills-dale, NJ: Erlbaum, 1992. – 322 p.
5. Нэпп М., Холл Д. Невербальное общение: полн. рук. – СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2006. – 512 с.
6. Mahmudov N. *Til va tafakkur munosabatlari*. Toshkent, 2013.
7. Safarov Sh. *Kognitiv tilshunoslik asoslari*. Toshkent, 2006.